

ไทยศึกษากับการศึกษาชุมชนไทย

Thai Study with The Thai Community Study

ธนิต โตอดิเทพย์¹

Tanit Toadithep

¹สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Thai Study Programs, Faculty of Humanity and Social Sciences, Burapha University

ได้รับบทความ: 15 กุมภาพันธ์ 2565

ปรับปรุงแก้ไข: 28 เมษายน 2565

ตอบรับตีพิมพ์: 6 พฤษภาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนแนวทางการศึกษาของชุมชนไทย ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการสร้างองค์ความรู้ของไทยศึกษาได้รับอิทธิพลมาจาก วิธีคิดแบบตะวันตกทั้งด้านระเบียบวิธีและการศึกษาของนักวิชาการชาวต่างประเทศ วิธีการศึกษาชุมชนทางไทยศึกษาสามารถจำแนกออกเป็นการศึกษาตามแนวทาง ประวัติศาสตร์กระแสหลัก การศึกษาตามแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การศึกษาของสำนัก วัฒนธรรมชุมชน การศึกษาภายใต้บริบทของสังคม วัฒนธรรมและการเมืองสมัยใหม่ และเสนอแนวทางการศึกษาเชิงการต่อต้านซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้คน ชุมชน ท้องถิ่น และระดับโลก

คำสำคัญ: ไทยศึกษา, วิธีวิทยา, ชุมชนศึกษา

Abstract

This article aims to review the educational guidelines of the Thai community. The results of this study have shown that the creation of knowledge in Thai studies is influenced by Western methods of thinking both methodologically and educationally by foreign scholars. The methods of community education in Thai studies can be classified into mainstream historical studies. Education based on local history Education of the Bureau of Community Culture Education under a social context modern culture and politics and proposes a counter-educational approach as a link between people, communities, localities and the global system.

Keywords: Thai Studies, Methodology, Community Studies

บทนำ

กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านไทยศึกษาได้เริ่มมีการศึกษามาตั้งแต่ในทศวรรษที่ 1950 จากบทบาทการศึกษาของนักวิจัยและทุนวิจัยในสหรัฐอเมริกาจากโครงการ Cornell-Thailand Project ที่มี ลอริสตัน ชาร์ป (Lauriston Sharp) เป็นผู้จัดตั้งโครงการ โดยมีเป้าหมายคือการศึกษาถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีและวัฒนธรรมสมัยใหม่ทั้งในและนอกประเทศที่เข้าสู่ชุมชนชนบทเพื่อดูผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองหลวง และการศึกษาหมู่บ้านในภาคอื่น ๆ ภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์ระดับภาคและระดับประเทศจากโครงการดังกล่าวได้ขยายมุมมองและการศึกษาขยายตัวเพิ่มขึ้นมากจากบทบาทของนักวิชาการตะวันตกที่พัฒนาองค์ความรู้และได้สร้างวิธีการศึกษาที่สำคัญ และเห็นว่าวิถีทางประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานเพื่อความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรม การพิจารณาองภาพรวมความคิดของกระบวนการเปลี่ยนแปลงในบริบทของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และวิธีการแบบสหวิทยาการในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่าง ๆ การให้ความสำคัญกับการศึกษา

ข้อมูลเอกสารในภาษาท้องถิ่นและเน้นการวิจัยในระดับหมู่บ้านในฐานะเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมไทย (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538)

การสร้างองค์ความรู้ไทยศึกษาในมุมมองของผู้ปกครองและนักวิชาการไทย เริ่มต้นจากกรมพระยาดำรงราชานุภาพและ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่รับเอาวิธีการจัดระเบียบความรู้แบบตะวันตกมาใช้ในการศึกษาสังคมไทย จึงทำให้เป็นการอธิบายสังคมไทยในมุมมองของราชสำนักโดยเริ่มจากการเขียนประวัติศาสตร์ และต่อมาภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ไทยศึกษาก็ได้แผ่ขยายออกไปในแง่มุมใหม่ที่กล่าวได้ว่าเป็น “ไทยศึกษาที่มาจากชาวบ้าน” เน้นความสัมพันธ์แบบเอื้ออาธรรมมีน้ำใจ บทบาทของชาวบ้านและท้องถิ่น การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น คุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนและชนชาติ เป็นไทยศึกษาที่หันกลับมาหาความเป็นไทยและได้มีการแตกแขนงขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ภายหลังการเชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่และการขยายตัวของประชาธิปไตยภายหลัง 2540 ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมไทยขนานใหญ่แล้วได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมือง จึงมีความจำเป็นต้องหันกลับมามองสังคมไทยในแง่ของการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและการเมืองประชาธิปไตยกันมากขึ้น

ไทยศึกษาในมิติของประวัติศาสตร์กระแสหลัก

ไทยศึกษาในมิติของประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือ “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” โดยมีธงชัย วินิจกูลเป็นผู้เสนอแนวความคิด โดยพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงพลังของอุดมการณ์ที่ถือเอาพระมหากษัตริย์เป็นผู้หลักวิธีการพัฒนา ที่ยึดถือเอาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นแก่นแกนในการอธิบายประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์สกุลนี้มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยชนชั้นนำให้ความสนใจต่อประวัติศาสตร์ภายใต้บริบทของการคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้เกิดการรวบรวมประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้านอย่างละเอียด

การกลับมาค้นหาตัวตน หรือการให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของคนในยุคนี้ เกิดจากวิกฤติอัตลักษณ์ว่า “ฉันคือใคร และฉันจะอยู่ในโลกยุคใหม่นี้ได้อย่างไร” รวมถึง

การใช้ประวัติศาสตร์เพื่อยืนยันสิทธิเหนือดินแดนที่ผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม คือ ล้านนา และภาคอีสาน ความสนใจในประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่า ภายหลังในช่วงรัชกาลที่ 6 จะเกิดความขบเซาของการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องด้วยวิกฤตการณ์ของชนชั้นนำได้บรรเทาเบาบางลง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550)

แต่ในรัชสมัยนี้มีความมุ่งหมายในการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสร้าง “ชาติ” “ชาติ” ที่มีกษัตริย์เป็นแก่นแกน หรือผู้นำ เป็นผู้หลักวิถีประวัติศาสตร์เพื่อตอบสนองต่อความไม่มั่นคงในสถานะของรัชกาลที่ 6 ที่เกิดความแตกแยกในกลุ่มเจ้านาย และเกิดการเปรียบเทียบรัชสมัยของพระองค์ และพระบิดา (รัชกาลที่ 5) ยุคนี้จึงได้เกิดแนวคิดชาตินิยม “ไทย” เป็นใหญ่ภายใต้วาทะที่สำคัญที่เป็นหัวใจของชาติว่า “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” และต่อมาชาวตะวันตกที่เข้ามาใช้ชีวิตในประเทศสยาม ประกอบกับปัจจัยทางการเมืองทำให้ราชสำนักต้องมีการปรับตัว จึงรับเอาวิธีการจัดระเบียบความรู้แบบตะวันตกมาใช้ในการศึกษาสังคมไทยเป็นการอธิบายสังคมไทยในมุมมองของราชสำนัก โดยเริ่มจากการเขียนประวัติศาสตร์การยกตำนานร้อยกรองขึ้นเป็นวรรณกรรม การสร้างวรรณกรรมแบบตะวันตก เหล่านี้เป็นต้น โดยตัวแทนของไทยศึกษาในแนวทางการศึกษาของราชสำนักคือ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และต่อมาไทยศึกษาได้ปรับเปลี่ยนแตกแขนงไปเป็นแบบประเพณีพิธีกรรม เผยแพร่จากราชสำนักสู่ประชาชน โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้นำคนสำคัญตามแนวทางไทยศึกษาในลักษณะนี้ เปียตซ์บคนกลุ่มอื่นที่ไม่ยอมเป็น “ไทย” ให้เป็นอื่น เช่น คนจีน เป็นต้น

จึงหะต่อมาที่มีการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้าง “ชาติ” ที่สำคัญ คือ ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ช่วงทศวรรษที่ 2480) มีการใช้ประวัติศาสตร์สร้าง “ชาติ” โดยในยุคนี้ ถือว่าเป็นยุค “ชาตินิยม” เพื่อนำไทยสู่อารยะ มีการออก “รัฐนิยม” เพื่อให้ราษฎรปฏิบัติ ทั้งการใส่หมวก ห้ามกีนหมาก รวมถึงมีการสร้างความเป็นไทยผ่านประวัติศาสตร์ วรรณกรรม นิยาย ละคร เพื่อสร้างมหาอาณาจักรไทย โดยมีปัญญาชนที่สำคัญ คือ หลวงวิจิตรวาทการ โดยแก่นแกนสำคัญของชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็คือ “ผู้นำ” เป็นผู้นำที่เป็น “สามัญชน” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2556)

เนื่องด้วยจอมพล ป. เป็นผู้ก่อการที่สำคัญในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ลดบทบาทและพื้นที่ของพระมหากษัตริย์ลง และเพิ่มพื้นที่ให้แก่ผู้นำที่เป็นสามัญชน เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังคำขวัญว่า “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” แต่อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์ชาตินิยมทำนองนี้ก็ไม่มีพื้นที่ให้แก่คนตัวเล็กตัวน้อยและท้องถิ่นอื่นนอกศูนย์กลางในประวัติศาสตร์ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546)

หลังทศวรรษที่ 2500-2554 เป็นจังหวะก้าวที่สำคัญของกระแสประวัติศาสตร์ชาตินิยม หรือราชาชาตินิยม คือ เป็นยุคแห่งการพัฒนาและต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในยุคนี้ได้นำแนวคิด “ราชาชาตินิยม” มาเป็นอุดมการณ์ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ และสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ภายใต้บริบทของการยอมรับรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารที่ขาดความชอบธรรมจากสังคม และนานาชาติ วิธีการหนึ่งที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ใช้ คือ การอ้างความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ที่ถูกลดบทบาทในช่วงจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2490-2500) (ธงชัย วินิจจะกูล, 2544)

การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ชาตินิยมหรือราชาชาตินิยม เป็นชุดความคิดที่เริ่มก่อตัวขึ้นภายหลังจากรัชกาลที่ 9 ทรงกลับมาประทับในประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ 2490 แต่บทบาทของพระองค์ก็ไม่ได้ได้รับความสำคัญจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มากนัก เพราะในสมัยจอมพล ป. เป็นยุคที่เน้นผู้นำที่เป็นสามัญชน แม้ว่าในหลวงรัชกาลที่ 9 จะทรงพระปฏิบัติพระราชกรณียกิจก็เป็นแต่เพียงงานทางด้านพิธีการ แต่พระองค์ทรงได้รับความนิยมจากประชาชนเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการเสด็จพระราชดำเนินตามภูมิภาคต่าง ๆ มีผู้คนมาเฝ้ารับเสด็จเป็นจำนวนมาก หลังจากเสด็จพระราชดำเนินในภาคอีสานรัฐบาลก็ไม่สนับสนุนในพระราชกรณียกิจนี้อีกต่อไป เพราะเกรงว่าสถานะของรัฐบาลจะสั่นคลอน รวมถึงเกรงว่าพระองค์จะทรงมีบทบาทนำเหนือจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ชนิดา ชิตบัณทิต, 2550)

ความคิดแบบ “ราชาชาตินิยม” ได้สนองตอบต่อการปกครองระบอบเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยในสมัยนี้ได้สร้างเสริมพระบารมีให้แก่สถาบันกษัตริย์เป็นอย่างมาก เช่น การส่งเสริมให้เสด็จประพาสต่างประเทศ เพื่อเป็นตัวแทนประเทศไทยเพื่อเชื่อมสัมพันธ์มิตร

ระหว่างประเทศ และสร้างความประทับใจให้แก่ประเทศไทย ประชาชนไทย และรัฐบาลไทย รวมทั้งหันเหความสนใจของประชาชนในการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาล และลดคำวิจารณ์ของชาวต่างชาติต่อรัฐบาลเผด็จการของไทย นอกจากนี้ จอมพลสฤษดิ์ ยังได้เปลี่ยนแปลงวันชาติจากวันที่ 24 มิถุนายน ที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรืออีกนัยยะหนึ่งคือตัวแทนคณะราษฎรได้กำหนดไว้ในปี พ.ศ. 2481 มาเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคมแทน ในปี พ.ศ. 2503 รวมถึงรื้อฟื้นสถานภาพและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ และบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามพระราชกรณียกิจที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทย เช่น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หรือการระงับวิกฤติทางการเมืองไทยหลายครั้ง ส่งผลให้ชุดความคิดของ “ราชาชาตินิยม” ในการศึกษาของประวัติศาสตร์ มีผลต่อการศึกษาไทยศึกษาและต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2548)

แม้ว่าในระยะเวลาเดียวกันนี้จะเกิดแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์แนวอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนิยม (หลัง พ.ศ. 2526) ประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยม แต่ก็มิได้มีอิทธิพลเทียบเท่ากับการศึกษาไทยศึกษาตามแนวทางที่ถือได้ว่าเป็นการประวัติศาสตร์กระแสหลักที่มีบทบาทหลักให้การผลิตความรู้ออกมาอย่างต่อเนื่องและยังคงมีอิทธิพลครอบงำทางวิชาการมาจนถึงปัจจุบันหรือนักวิชาการอธิบายว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางอื่น ๆ ที่มีสถานะเป็นเพียงเชิงอรรถของราชาและชาติเพียงเท่านั้น” (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2563)

ไทยศึกษาในมิติของท้องถิ่นนิยม

ไทยศึกษาในมิติของท้องถิ่นนิยมเป็นกระแสใหม่ที่เกิดในทศวรรษที่ 2520 โดยมีวิธีวิทยาที่ให้ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์สังคม ความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ตลอดจนวัฒนธรรมทางด้านประเพณี ความเชื่อ และความทรงจำ โดยถือเอาท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการอธิบายประวัติศาสตร์ เกิดขึ้นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงสำนึกทางประวัติศาสตร์หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 ที่หันมาให้ความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ยงยุทธ ชูแว่น, 2548)

การขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการจัดสัมมนาประวัติศาสตร์ของวิทยาลัยครูในท้องถิ่นต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เกิดความตื่นตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการศึกษาวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาด้านมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น งานของปริศนา ศิรินาม เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในปี พ.ศ. 2516 การศึกษาของชัยฉมัย สุนทรสวัสดิ์ เรื่อง การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475 ในปี พ.ศ. 2521 งานวิจัยของชูสิทธิ์ ชูชาติ เรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.2394-2475) ในปี พ.ศ. 2523 และการศึกษาของสรสวดี ประยูรเสถียร เรื่อง การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476) ในปี พ.ศ. 2522 เป็นต้น (ยงยุทธ ชูแว่น, 2548)

การศึกษาเรื่องราวในท้องถิ่นอื่น นอกเหนือจากการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางในกลุ่มเจ้าพระยา ในช่วงแรกเป็นความสนใจและขับเคลื่อนจากสถาบันการศึกษา มิได้เกิดจากความตื่นตัวของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสกุลนี้ ก็มีความหลากหลาย อาทิ เช่น ศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของศูนย์กลางหรือการหาตัวตนของท้องถิ่น เช่น การศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ถูกสร้างขึ้นในยุคนี้ คือ จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาล: ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจเดิมในภูเก็ต (2528) และ นครศรีธรรมราชในอาณาจักรอยุธยา รวมถึงการบริวรรตเอกสารในท้องถิ่น เช่น ตำนานพระยาเจือง (2524) กฎหมายมั่งรายศาสตร์ (2528) หัตถกัมมวินิจัยบาฬีฎการอมสมมุติราช (2527) เป็นต้น รวมไปถึงการขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังปรากฏในการศึกษาของสำนักวัฒนธรรมชุมชน (ยงยุทธ ชูแว่น, 2548)

ถึงแม้ว่าการศึกษาด้านแนวของท้องถิ่นนิยมจะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นแต่ดูเหมือนการศึกษาประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมจะสามารถสถาปนาอำนาจนำเป็นประวัติศาสตร์ที่ครอบงำการศึกษาประวัติศาสตร์ และมีบทบาทนำในการศึกษาของท้องถิ่นและชุมชนอื่น ๆ ด้วย (ชัยพง สำเนียง, 2563)

ไทยศึกษา : สำนักวัฒนธรรมชุมชน

การศึกษาของสำนักวัฒนธรรมชุมชนที่มี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นหัวหน้าโครงการที่ได้ลงพื้นที่ศึกษาชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศไทยดังปรากฏในบทความแถลงของชุดโครงการวิจัย “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” (อ้างใน มณีมัย ทองอยู่, 2546) ได้มีข้อค้นพบ 3 ประการ คือ หนึ่ง เศรษฐกิจไทยประกอบไปด้วยเศรษฐกิจสองระบบคือเศรษฐกิจระบบชุมชนและเศรษฐกิจระบบทุนนิยม โดยชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ เป็นวิถีชีวิตการทำมาหากินของผู้คนส่วนใหญ่ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายของการผลิตคือการทำกรผลิตเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน การผลิตส่วนใหญ่เพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก หรือทำการผลิตเพื่อขายแต่ก็นำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวมีความสามารถในการดำรงชีพได้ วิธีการผลิตหลักเป็นผู้ผลิตขนาดเล็กอิสระใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะใช้แรงงานครอบครัวนี้บนที่ดินเพื่อให้เกิดเป็นเป็นผลทางการผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวหรือการทำกิจกรรมการค้าหรือบริการย่อยหรือส่งสมาชิกออกไปขายแรงงาน เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการหารายได้ของครอบครัวที่อยู่ในชนบท ซึ่งมีใช้เป็นการเปลี่ยนอาชีพอย่างถาวร และต้องส่งเงินกลับเพื่อจุนเจือครอบครัวที่ทำการเกษตรอยู่ด้วยในชนบทได้

สอง การแปรรูปของระบบเศรษฐกิจไทย จากระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นกระบวนการที่มีความยืดเยื้อสูง ใช้เวลานาน ด้วยการอธิบายว่ารัฐและทุนเป็นสิ่งแปลกปลอม ชาวบ้านถูกดึงเข้าสู่ระบบทุนนิยม ขณะเดียวกันชาวบ้านได้ต่อสู้เพื่อรักษาสถาบันชุมชนหมู่บ้าน ก่อให้กลายเป็นความเหน็ดตัวของระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน ข้อสรุปหนึ่งอธิบายว่าหมู่บ้านมีความเป็นชุมชนเข้มข้นและดำรงอยู่สืบเนื่องมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน หมู่บ้านเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมอีกระบบหนึ่งของตัวเอง หมู่บ้านมีเครือข่ายแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกัน และวัฒนธรรมหมู่บ้านเป็นวัฒนธรรมกลางโดยสมัครใจของชนชาติในท้องถิ่นและดินแดนไทย

สาม ข้อเสนอการพัฒนาจะต้องเป็นเส้นทางที่ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนที่มีบทบาทนำ เพราะชุมชนเป็นแกนหลักของสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับคนไทย

มากที่สุด การพัฒนาประเทศจะต้องพัฒนาที่ระบบใหญ่ที่สุดของผู้คนได้แก่ระบบชุมชน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็งจะต้องเป็นการพัฒนาในระดับท้องถิ่นก่อนค่อยขยายสู่ระดับมหภาค และจะต้องเป็นการกระทำของชาวบ้านร่วมกัน เกิดจากการมีส่วนร่วมกันของชาวบ้านที่จะรวมตัวพัฒนาอย่างอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น โดยข้อจำกัดของการศึกษาตามแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมชุมชนที่มีโลกทัศน์ในการมอง “วัฒนธรรม” ที่ค่อนข้างสถิต ที่ปราศจากพลวัต มองชุมชนไทยในภาพของ “โรแมนติก” แต่โดยความจริงแล้วนั้น ชุมชนจะต้องปะทะทั้งกระแสทุนนิยมที่เข้มข้น ตลอดจนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการขยายตัวของรัฐในมิติทางการเมืองที่แทรกซึมไปทั่วของชุมชนด้วย

ไทยศึกษา : สังคม วัฒนธรรมและการเมืองในสังคมสมัยใหม่

ในกระแสของขบวนการพัฒนาทั้งในระบบทุนนิยมและการกระจายอำนาจทางการเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในแวดวงไทยศึกษาขนานใหญ่ แล้วมองว่าชนบทไทยได้เปลี่ยนแปลงไปผู้คนต่างเฝฝืนที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความต้องการชีวิตทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่สูงขึ้น กระบวนการเลือกตั้งที่จะนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลและออกนโยบายสาธารณะที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของพวกเขา ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้ผู้คนในชนบทเกิดจิตสำนึกทางการเมืองและตื่นรู้ในทางการเมืองต่างแสวงหาโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมในปฏิบัติการทางการเมืองทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2558)

ภาพของความตื่นตัวและตื่นรู้ทางการเมืองของชาวบ้านในชนบทไทย เห็นได้จากการเคลื่อนไหวทางการเมือง ครั้งใหญ่ของผู้คนในภาคชนบทผ่านกระบวนการ “คนเสื้อแดง” ที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดงนั้นก่อให้เกิดการปฏิรูประบบ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองจากทุกภาคส่วนจากสถานการณ์เปลี่ยนผ่านดังกล่าว ทำให้เราไม่สามารถทำความเข้าใจบริบทการพัฒนาทางการเมืองในเขตชุมชนชนบท โดยศึกษาผ่านมุมมองหรือระเบียบวิธีวิทยาที่แน่นอนตายตัวได้อีกต่อไป การศึกษาโครงการวิจัย “บทพวนภูมิทัศน์การเมืองไทย” โดยมีอภิชาติ สถิตินิรามัย

เป็นหัวหน้าโครงการได้ลงพื้นที่ศึกษาชุมชนชนบทใน 5 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ชัยภูมิ เชียงใหม่ นครปฐม และนครศรีธรรมราช ด้วยคำถามวิจัย คือ ใครคือคนเสื้อแดง และได้มีข้อสรุปในเชิงสมมติฐานว่า ผู้คนเหล่านี้คือ “ชนชั้นใหม่” การพยายามทำความเข้าใจขัดแย้งทางการเมืองจากความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ที่ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ภูมิทัศน์ทางการเมือง เศรษฐกิจและอุดมการณ์ โดยอธิบายว่า การเมืองไทยในระยะเวลามากกว่า 20 ปี ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ ก่อให้เกิดการเติบโตขึ้นของ กลุ่มคนหน้าใหม่ ทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองไทยที่ถูกเรียกว่า “พลเมืองใหม่” คนกลุ่มนี้โดยรากฐานแล้วเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจ หรือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า “ชนชั้นกลางระดับล่าง” ผู้คนเหล่านี้มีคุณลักษณะและผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มที่แตกต่างไปจาก “ชนชั้นกลางเก่า” (ชนชั้นกลางระดับกลางขึ้นไป) และกล่าวได้ว่าเป็นผู้คนที่มีส่วนมากซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งกลุ่มใหญ่ที่สุดของสังคม

ผู้คน “พลเมืองใหม่” เหล่านี้มีความต้องการและความหวัง (new needs and aspiration) นโยบายจากรัฐที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองแตกต่างจากผลประโยชน์ของชนชั้นกลางเก่า ทำให้กลุ่มกลายเป็นฐานเสียงกลุ่มใหม่ที่สำคัญที่สุดในทางการเมือง ซึ่งพรรคการเมืองในระบบเลือกตั้งจำเป็นที่จะต้องพัฒนานโยบายสาธารณะแบบใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อหาเสียงจากคนกลุ่มนี้ การเปลี่ยนแปลงสถาบันทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงหลักปักฐานของการเมืองแบบเลือกตั้ง ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ทางหนึ่งสร้างแรงจูงใจให้นักการเมืองตอบสนองต่อความต้องการของผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งมากขึ้น โดยการสร้างนโยบายในขอบเขตระดับชาติ ในอีกทางหนึ่งได้เอื้ออำนวยให้รัฐไทยมีประสิทธิภาพ (effectiveness) มากขึ้นในการขับเคลื่อนนโยบายใหม่ๆ เหล่านั้น เพื่อทำตามสัญญาที่พรรคการเมืองให้ไว้ในการเลือกตั้ง

การศึกษาภายใต้โครงการวิจัย “บททวนภูมิทัศน์การเมืองไทย” ถึงแม้จะให้ภาพและแนวทางการศึกษาไทยศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือการให้ภาพของ “ชนบทใหม่” ที่เปลี่ยนไปมิใช่ชุมชนตามแนวทางการศึกษาแบบโรแมนติกของสำนักวัฒนธรรมชุมชนหรือภาพของชุมชนชนบทที่ล้าหลังแบบ “โง่ จน เจ็บ” แต่เป็นการให้ภาพของการตื่นรู้ทางการเมือง

หรือบางครั้งถูกเรียกว่า “ตาสว่าง” ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของมโนทัศน์ทางเศรษฐกิจการเมืองและอุดมการณ์ อย่างไรก็ตามงานการศึกษาชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาในช่วงการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นภายหลัง 2540

การศึกษาในโครงการความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว ที่มีบรรณจักร สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการได้ดำเนินการศึกษาในทุกภูมิภาคทั่วทั้งประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคใต้ตอนบนและภาคใต้ตอนล่าง เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมืองและโครงสร้างของอารมณ์ความรู้สึก ผ่านมุมมองของประวัติศาสตร์สังคม พบว่าสังคมชนบทไทยเปลี่ยนแปลงไปลักษณะของ “สังคมชนบท” อย่างที่เคยรับรู้และเข้าใจกันมานั้นสิ้นสุดลง ไม่ว่าทางด้านการผลิต การจำหน่ายแจกผลผลิต ความสัมพันธ์กับตลาด ความสัมพันธ์ภายใน/ภายนอกชุมชน ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนจาก “สังคมชาวนา” มาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ”

การผลิตสมัยใหม่/การเปลี่ยนมาสู่ “ผู้ประกอบการ” ระดับต่าง ๆ มีผลทำให้เกิดการ “เปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม” ของผู้คนในพื้นที่ ที่เปรียบเสมือนหน้าต่างแห่งโอกาสให้แก่ผู้คน เปิดโอกาสและความสามารถในการขยับเลื่อนสถานะของตนเองและครอบครัวได้ การผลิตสมัยใหม่ของผู้ประกอบการทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นแนวระนาบโดยเฉพาะแนวระนาบเชิงเครือข่ายบนฐานการผลิตร่วมกันและการก้าวข้ามพรมแดนชุมชนชนบทแบบเดิม เกิดการเปลี่ยน/ไหลเวียน/แทนที่/ เกิดขึ้นในระหว่างชั้น ได้แก่ คนจน/ชาวนาจำนวนมากในชนบทได้ปรับตัวขึ้นเป็นผู้ประกอบการในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเป็นชนชั้นกลางใหม่ คนในชนบทที่เคยเป็นคนจนมีที่ดินน้อยปรับตัวเองสู่การขายแรงงานภาคเกษตรอย่างมีทักษะพร้อมกับทำให้เกิดเครือข่ายของผู้ขายแรงงานภาคเกษตร การเกิดผู้ประกอบการระดับต่าง ๆ นอกภาคเกษตรกรรมที่อยู่ในพื้นที่ทวีสูงมาก การเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur) ที่ประสบความสำเร็จจึงเป็นทางเดินและความใฝ่ฝันของคนทุกกลุ่มในสังคม “ชนบท”

ผู้ประกอบการ/เครือข่าย/ต่างตระหนักรู้และเข้าใจว่ารัฐเป็น “หลังพิง” เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจจึงทำให้ผู้คนเข้าไปสัมพันธ์กับการเมืองมากขึ้นในระดับท้องถิ่น

และชาติ และการสลายความตึงเครียดของความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชน โดยสร้างกลุ่มทางสังคมข้ามชนชั้นขึ้นมา การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่มีที่มาจากคนหลายกลุ่ม หลายชนชั้นในชุมชน แล้วเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน จึงทำให้ “ประชาชน” รู้สึกว่าตนมีอำนาจในการควบคุม/กำกับนักการเมืองในท้องที่/ท้องถิ่นได้มากขึ้นในระดับหนึ่ง การเปลี่ยนตัวผู้นำในชุมชนเกิดขึ้นได้เสมอ ขณะที่ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองจะถูก “ต่อรอง” ให้อยู่ในขอบเขตที่ทุกฝ่ายไม่ทะเลาะกันรุนแรง การเกิดขึ้นของ “สังคมผู้ประกอบการ” จึงเป็นแนวทางที่จะปรับไปสู่ของ “ประชาธิปไตยจากข้างล่าง”

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอารมณ์ที่สะท้อนถึง ความรู้สึกของผู้ประกอบการ กล่าวคือการคำนึงถึง กำไร/ขาดทุน เป็นกรอบความรู้สึกรากติดเช่นเดียวกันชนชั้นกลางทุกระดับ ระบบการคิดเลือกแบบมีเหตุผล (Rational choice) การเข้าสู่สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ได้ก้าวเข้าสู่สังคมที่มีความเสี่ยง เช่น ความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจ จึงทำให้ผู้คนมีพลังขับเคลื่อนมากขึ้น เช่น การส่งลูกเรียนสูงขึ้น/ประกันชีวิต/รักษามากขึ้น/ลงทุนมากขึ้น แล้วให้ความสำคัญกับการมองอนาคตของครอบครัว สังคมมีความเป็นปัจเจกชนนิยมกับสำนึกของกลุ่ม ก่อเกิดพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ (Public Sphere) และสำนึกของ “ประชาชนพลเมือง” สูงมากขึ้น

โครงสร้างสังคมในชนบทเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงในบางมิติของ “สังคมโครงสร้างหลวม” หากแต่ไม่ได้หลวมอย่างที่ไร้ระเบียบ แต่มีลักษณะเป็นเครือข่ายต่าง ๆ มีสถานภาพและอำนาจแตกต่างกัน และเครือข่ายในแต่ละชั้นแม้ว่าอยู่ในพื้นที่เดียวกันและมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้เชื่อมต่อกันอย่างแท้จริง เช่น กลุ่มผู้นำเดิมที่เคยครองอำนาจในท้องถิ่นมานานก็จะแยกเครือข่ายของตนออกไปจากเครือข่ายแบบใหม่ของชาวบ้าน เครือข่ายของชาวบ้านเองแม้ว่าตระหนักถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำเดิม แต่ก็ไม่ได้ให้ความเคารพหรือความสำคัญแบบเดิม ดังนั้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ “หลวม” และวัฒนธรรมเดิมไม่มีผลกำกับปัจเจกบุคคลจึงทำให้แต่ละเครือข่ายต่างก็สร้างทางเดินชีวิตของตนเอง แม้ว่ามีกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ภายในแต่ละเครือข่าย แต่ไม่มีกฎเกณฑ์ร่วมในระดับชุมชนที่คนทุกคนและทุกเครือข่ายยอมรับร่วมกัน ลักษณะที่ขัดแย้งกับสังคม

โครงสร้างหลวมนี้จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่กระชับแน่นเฉพาะระหว่างเครือข่ายของชนชั้นเดียวกัน

ลักษณะความสัมพันธ์ที่หลวมและกระชับในสังคมชนบทเดียวกันนี้เห็นได้ในทุกพื้นที่/ทุกภูมิภาคในสังคมไทย แม้ว่าความแตกต่างในความหลวมและความกระชับอาจแตกต่างกันบ้างในแต่ละภูมิภาควัฒนธรรม ในแต่ละเครือข่ายแนวระนาบที่ถักสานสายใยความสัมพันธ์ที่แน่นหนานี้ก็ได้ต่อสายใยสัมพันธ์ข้ามพื้นที่ของชุมชนและที่สำคัญ สายใยความสัมพันธ์นี้ได้ต่อขยายออกไปสู่พื้นที่ทางการเมืองระดับชาติด้วย เพราะเครือข่ายแต่ละเครือข่ายสามารถที่ผันแปรเครือข่ายไปสู่คะแนนเสียงได้อย่างเข้มข้น ดังนั้นความสัมพันธ์ทางสังคมแนวนอนหรือแนวระนาบนี้ก็จะต่อยาวไปจนถึงที่นักการเมืองระดับชาติ ซึ่งยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายนี้ต้องกระชับแน่นมากขึ้นตามไปด้วย

ไทยศึกษา : วิถีวิทยาร่วมสมัย

การเปลี่ยนผ่านในพื้นที่สังคมชนบทไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Rural Sector) ที่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ก่อให้เกิดการเติบโตทางด้านการตลาด, กระบวนการผลิต, ผลผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคม การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่เพื่อกระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์เพิ่มปริมาณมากขึ้นดังจะเห็นได้จากการประกอบการของภาคเอกชน (Private Sector) และการประกอบการสาธารณะ (Public Sector) จากระบบการผลิตขนาดเล็ก/นาเช่า/ผู้เช่านา สู่ การค้าข้ามชาติการแข่งขันในเวทีของตลาดในระดับโลกที่เชื่อมโยงสู่ระดับท้องถิ่น พลวัตดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ความเข้มข้นทางการผลิตและการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งการเปลี่ยนผ่านนี้เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงประเทศที่มีฐานเศรษฐกิจทางด้านเกษตรกรรมหรืออาจเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเกษตร”

รูปแบบของการเปลี่ยนผ่านมิได้ส่งผลกระทบเฉพาะกับระบบการผลิตทางการเกษตรเพียงเท่านั้น หากแต่แทรกซึมยังรากฐานของผู้คนในชนบทแทบทั้งสิ้น การเติบโตของทุนนิยมและระบบโลกาภิวัตน์เริ่มเข้ามาครอบงำและกำหนดรูปแบบทางด้านการผลิต

ในภาคชนบท ได้ส่งผลต่อรูปแบบการผลิตในพื้นที่ที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากขึ้น แตกต่างไปมาจากอดีตกล่าวคือความเข้มข้นของระบบทุนในภาคการเกษตรที่มีการขยายตัวจากการผลิตเพื่อรองรับการบริโภคภายในประเทศสู่การผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความต้องการและการสนับสนุนของระบบโลก

ความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนหลายระดับในท้องถิ่นที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานการดำรงชีวิตของชาวบ้านในภาคชนบทที่สอดคล้องไปกับการขยายตัวของระบบตลาดในระดับมหภาค ได้แก่ ทรัพยากรที่ดิน, แรงงาน, การเงินระบบทุนนิยมและเทคโนโลยีทั้งหมดนี้ ถูกนำมาปรับปรุงและประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับชีวิต กระบวนการดังกล่าวได้สร้าง ชนชั้นใหม่ในชนบท (New rural elites) และชาวนาชนชั้นกลาง (Middle class farmer) การก่อรูปของการเป็นชนชั้นที่หลากหลายภายในชุมชนชนบท ชาวบ้านบางรายมีความสามารถเก็บเกี่ยวมูลค่าส่วนเกินหรือกำไรจากกระบวนการผลิตที่มีปริมาณเพิ่มสูงขึ้น มีความสามารถเชื่อมตนเองจากภาคชนบทสู่ตลาดระดับโลกได้ ซึ่งหมายความว่ายังมีผู้คน/ชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่ง ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรบางอย่างได้ เช่น ที่ดิน เงินทุน ทรัพยากรทางธรรมชาติฯ ได้ถูกเบียดขับหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากการละเมิดกฎหมายของท้องถิ่น/พื้นเมือง พร้อมกับการลดลงของปริมาณทรัพยากรในท้องถิ่นจนนำไปสู่การก่อรูปและการเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เช่น การถูกยึดพื้นที่ที่ทำกิน การช่วงชิงพื้นที่และการกลายเป็นชายขอบ (Marginal) โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้านที่ครอบครองที่ดินขนาดเล็กและกลุ่มแรงงานในภาคการเกษตร

สังคมเกษตรกรรมในยุคของการเปลี่ยนผ่านได้สร้างพื้นที่ของการต่อสู้/ต่อรอง การเคลื่อนไหวและการตอบโต้การครอบงำ การต่อต้านในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากกลุ่มชาวนาในฟิลิปปินส์ที่เรียกร้องและใช้อุดมการณ์/ความคิดเชิงชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือเพื่อเรียกร้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชนกลุ่มน้อยในเวียดนามพยายามต่อต้าน/ตอบโต้การเปลี่ยนแปลงที่จะนำพาชุมชนเข้าสู่เศรษฐกิจแบบตลาด โดยพยายามสร้างเส้นทางเชื่อมต่อภายในชุมชนด้วยตนเอง แล้วชี้ให้เห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมในภาคการเกษตร ขณะที่ชาวนาขนาดเล็กในชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยได้เผชิญหน้าอยู่กับความหลากหลาย

ทางชาติพันธุ์ การรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มีลักษณะที่หลากหลาย มีการสนับสนุนขององค์กรที่ไม่ใช่รัฐ (NGOs) และในท้องถิ่นของประเทศมาเลเซียเกี่ยวกับการต่อต้านการค้าของตะวันตก โดยเฉพาะการค้าของสหรัฐอเมริกาผนวกกับการก่อรูปข้ามชนชั้นและชาติพันธุ์ ดังเช่นในงานการศึกษาของ James Scott's *Weapon of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistant* (1985) และ *Domination and the Arts of Resistance* (1990) ที่มองความเปลี่ยนแปลงอย่างร่วมสมัย การลุกขึ้นมาตอบโต้ทั้งในระดับปัจเจกภายในท้องถิ่นและระดับสังคมชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้/ความเข้าใจและจิตสำนึกต่อความไม่ยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมในการเปลี่ยนผ่านสังคมการเกษตรจากการเพิ่มอำนาจของระบบการตลาดซึ่งสามารถเห็นได้จากการผสมผสานวิธีการต่อสู้/ต่อรอง/ตอบโต้ของชาวบ้าน ซึ่งจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายจุดวิเคราะห์หรือจุดเน้นของการเปลี่ยนผ่านทางสังคม ดังที่ Scott (1985) อธิบายแนวทางการศึกษาใหม่ที่มีมิติของ ผู้คนที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันและท้าทายต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดตามแบบของการดำเนินชีวิตประจำวัน สามารถเห็นได้จากการสลายพรมแดนของพื้นที่ที่มาจากจากการปฏิบัติการ การทำงานและการแสดงตัวตนของการข้ามชาติและการข้ามเผ่าพันธุ์ การตอบโต้การทำลายต่อรองผลประโยชน์เชิงนโยบายกับรัฐและการมีปฏิบัติการที่เชื่อมตนเองอยู่ในระบบเศรษฐกิจมหภาค

การศึกษาของ Caouette and Turner (2009) *Agrarian Angst and Rural Resistance in Contemporary Southeast Asia* ได้เสนอกรอบการศึกษาการเปลี่ยนผ่าน ในภาคเกษตรกรรม และปฏิบัติการการต่อต้านในชนบทในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยประกอบไปด้วย 3 ประเด็นคือ

วิธีวิทยาแบบหลายระดับ (multi-scalar approach) จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านสังคมในภาคการเกษตรซึ่งปฏิบัติการอยู่หลายระดับ มีการเชื่อมโยงและประสานกันอย่างสลับซับซ้อน การวิเคราะห์กลุ่มชนชั้นนำในพื้นที่ใด พื้นที่หนึ่งอาจไม่เพียงพอ เพราะประเด็นเหล่านี้อาจมีความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะข้ามสาขาการผลิต ข้ามพื้นที่ ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตแบบร่วมสมัย โดยการศึกษาจะต้องมีจุดเน้นอยู่ที่ผู้ปฏิบัติการ (Actor) และระบบการผลิตครัวเรือนภายใต้นโยบายของรัฐและปฏิบัติการที่มีกระบวนการเชื่อมโยงอยู่กับ

ระบบตลาดโลก ซึ่งจะทำให้การมองภาพดังกล่าวเป็นการขับเคลื่อนที่มีความร่วมสมัยและชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่น (Local) กับ ระดับโลก (Global)

รูปแบบของการต่อต้าน (Form of Resistant) ที่มีความหลากหลาย รวดเร็ว ไม่มีเอกภาพและรูปแบบ จากความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่สาธารณะหรือความขัดแย้งที่ไม่ปรากฏหรือเปิดเผยให้เห็น หรือบางครั้งเป็นข้อถกเถียงระหว่าง/การต่อสู้ต่อรองของพื้นที่กับการครอบงำและการเอารัดเอาเปรียบจากรัฐ นอกจากนี้การตอบโต้/โต้แย้งที่หลบซ่อนการวิจารณ์ลับหลัง (Hidden Critiques) กับอำนาจ ผ่านการใช้ชีวิตประจำวันของการต่อต้านในระดับท้องถิ่น ที่สามารถปรากฏให้เห็นผ่านการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่เป็นการชี้ให้เห็นถึงทัศนคติการมองโลกที่แตกต่างกันจนนำไปสู่การเปลี่ยนสถานะและโอกาสของท้องถิ่นที่เปิดขึ้นจนสามารถให้ชาวบ้านต่างแสวงหาโอกาสและไขว่คว้า และเรียกได้ว่า “รูปแบบลักษณะเฉพาะของการต่อต้าน” หรือพลวัตของการต่อต้าน การทำความเข้าใจในสังคมที่เปลี่ยนผ่านหรือความร่วมมือในรูปแบบของปฏิบัติการที่ทำลายทั้งต่อหน้าและลับหลังต่ออำนาจหรือเครื่องมือในการครองอำนาจ เช่น ขาดพันธู์ เพศ สิ่งแวดล้อม ความรุนแรงและสันติวิธี ความแตกต่างทางด้านศาสนา

การยอมรับตัวตน (Recognize Agency) หมายถึงการทำความเข้าใจผู้คนผ่านกระบวนการคิดและการตัดสินใจในระดับปัจเจก ที่สามารถโต้แย้ง โต้เถียง ตอบโต้ เพื่อเปิดโอกาสและสร้างทางเลือกและกำหนดเส้นทางเดินของตนเอง และให้ความสำคัญกับการเป็นชายขอบ การแสดงอัตลักษณ์หรือการส่งเสียงของกลุ่มชายขอบ ที่จะต้องทำความเข้าใจผ่านประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของผู้คนภายในท้องถิ่น ดังนั้นวิธีวิทยาเพื่อเป็นแนวทางของไทยศึกษาควร การผสมผสานหรือการก้าวข้ามสาขาของสังคมศาสตร์ที่จะต้องพิจารณาเศรษฐกิจในหลายระดับ การเมืองและวัฒนธรรม หน่วยการวิเคราะห์อยู่ในระดับท้องถิ่น/หมู่บ้าน จุดเน้นที่การครอบงำทางอำนาจจากภายนอกและความสัมพันธ์ของระบบโลก จะต้องมีการผสมผสานวิธีวิทยาของมานุษยวิทยาท้องถิ่น (Regional Ethnography) ที่ประกอบด้วย พื้นที่/ท้องถิ่น (Region) ประวัติศาสตร์ (Historical) และผู้ปฏิบัติการ (Actor-Oriented)

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2524). *เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย*. ทวีกิจการพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (2526). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม*. โรงพิมพ์เทพประทานพร.
- ชนิดา ชิตบัณฑิต. (2550). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชัยพง สำเนียง. (2563). *ราชาชาตินิยมกับการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทย และประวัติศาสตร์กระแสอื่นในฐานะเชิงอรรถ*. <https://prachatai.com/journal/2020/02/86456>.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2544). *ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกระฎุมพีไทยในปัจจุบัน*. *ศิลปวัฒนธรรม*, 23(1), 56-65.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2546). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. อมรินทร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). *กรุงแตกพระเจ้าตากและประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 8). มติชน.
- มณีมัย ทองอยู่. (2546). *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน: กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง*. สร้างสรรค์.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2551). *ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2556). *พระยาอนุমানราชธนะ: ปราชญ์สามัญชนผู้ริเริ่ม "ความเป็นไทย"*. มติชน.

- อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ และคณะ. (2558). *รวมบทความประกอบการนำเสนอชุดโครงการวิจัย: ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” สังคมไทยบนความเคลื่อนไหว*. กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2538). “บทบาทของนักวิจัยและทุนวิจัยอเมริกัน ในการสร้างกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา” ในบทบาทของต่างประเทศในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัย (สกว.).
- Caouette, D. and Turner, S. (2009). *Agrarian Angst and Rural Resistance in Contemporary Southeast Asia*. Routledge.
- Scott, J. (1985). *Weapon of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Yale University Press.
- _____. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcript*. Yale University Press.
- Walker, A. (2008). The Rural Constitution and Everyday Politics of Elections in Northern Thailand. *Journal of Contemporary Southeast Asia*, 38(1), 84-105.
- _____. (2012). Thailand’s Political Peasant: Power in the Modern Rural Economy. *Journal of social Anthropology and Comparative Sociology*, 45(2), 303-305.

Author

Mr. Tanit Toaditthep

Thai Study Programs, Faculty of Humanity and Social Sciences

Burapha University

169 Longhadbangsaen Rd., Saensuk Sub-district, Muang District

Chonburi Province 20131

Tel: 081-408-7070 Email. tanit@buu.ac.th